

SOÓS TAMÁS

A RETAIL KATEGÓRIA HITELKOCKÁZATÁNAK SZABÁLYOZÁSA

Öt évig tartó folyamat végén, idén júniusban hozta nyilvánosságra a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság az új bázeli tőkeegyezmény legújabb, immár véglegesnek tekintett változatát. Az elmúlt években Bazel II kedvelt témája volt a szakirodalomnak, számtalan írás foglalkozott vele. Az, hogy mégsem tekinthető „lerágott csontnak”, két dolognak köszönhető. Egyfelől a banki kockázatok kezelése összetettségéből és bonyolultságából adódóan kimeríthetetlen témának tűnik, másfelől a tervezetet – folyamatos bővülése és változásai miatt – időről időre újra kellett értékelni.

Az írás célja, hogy részleteiben mutassa be a szabályozás egy részterületét, a retail eszközcsoport hitelkockázatának szabályozását. Ki kell emelni, hogy az elemzés tárgya Bazel II, és nem a Magyarországon is érvénybe lépő közös európai szabályozás. A bemutatással párhuzamosan az írás további célja elméleti szempontból értékelni a dokumentumot, annak erősségeit és gyenge pontjait.

BEVEZETÉS

A végleges változat elkészülte nem jelenti a kérdőjelek megszűnését Bazel II-vel kapcsolatban. A dokumentumban több olyan pont is szerepel, amely biztosítja a lehetőséget a Bázeli Bizottság számára, hogy a bevezetést követően, az első tapasztalatok ismeretében módosításokat vigyen végbe, érintve a bankok működésének szabályozását, illetve közvetlenül a tőkekövetelményt is. (Az említhető példák közül talán a legfontosabb az ún. „scaling faktor”, amely júniusi megjele-

nésével kisebb meglepetést okozott.) Szintén kérdéses, hogy az Európai Unió milyen formában implementálja a tervezetet. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a bázeli ajánlás és az EU direktíva közötti eltérések jelentősek lesznek.¹ Végül a legnagyobb kérdőjel, hogy a szabályozás hatálya alá tartozó intézmények milyen sikerrel tudnak megbirkózni a felkészülés feladataival, amelyek közé az egyezmény

¹ Bazel II és az Európai Unió szabályozásának eltéréseit mutatja be Szőke [2004b].

megismerése és feldolgozása éppúgy beletartozik, mint az előírt követelmények teljesítése.

A RETAIL KATEGÓRIA JELENTŐSÉGE

A hitelkockázat szabályozása során megkülönböztetett eszközkategóriák közül több szempontból is nagy jelentőségű a retail, vagyis a lakosság felé nyújtott hitelek csoportja. Három olyan tényezőt lehet megemlíteni, amelyek miatt a magyar hitelintézeteknek kiemelten kell foglalkozniuk a kategória tervezett szabályozásával.

A retail hitelek kockázata mögé képezendő kötelező tartalék létrehozása mind a standard, mind pedig az IRB módszer alkalmazása esetén jelentősen eltér a többi eszközkategóriánál alkalmazott szabályozástól. Míg a szuverén államokkal, nemzetközi szervezetekkel, pénzügyi intézményekkel és vállalatokkal kapcsolatos hitelek esetén a tartalékképzés módja megközelítőleg azonos, hasonló formát követ, és a tervezet szövege gyakran együtt kezeli őket, addig a lakossági ügyfelek esetében eltérő módszereket kell alkalmazni. Ennek oka a lakossági hitelek jellegében van, ezek alapvetően eltérnek a más partnereknek nyújtott kitétségektől. Az ügyfél alacsony fokú ismertsége, az ügyfelek magas száma, a nyújtott kölcsön alacsonyabb összege, az elbírálás és befogadás módja speciális folyamatokat, kockázatkezelési technikákat követel meg a bankoktól. Az egyes hitelek csoportos kezelése miatt nem alkalmazhatóak az egyedi elbírálású és kezelésű kölcsönökre megalkotott követelmények. Ennek a kö-

vetkezménye az eltérő szabályozás: a tervezetben szereplő speciális módszerek a bankok részéről alapos előzetes tanulmányozást és felkészülést igényelnek.

Az Új Tőkeegyezmény által alkalmazott meghatározás miatt Magyarországon az ügyfelek jelentős hányada a retail kategóriába fog tartozni – illetve lehetőség lesz az ide való besorolásra. Ennek oka az, hogy – mint azt a besorolási kritériumoknál bővebben is kifejtjük – Bazel II nem ad meg definíciót a kis- és középvállalkozásokra, az eszközkategóriát tulajdonképpen a nyújtott hitel nagysága határozza meg. Következményként a magyar pénzügyi piacon sok kis- és középvállalat kerül a lakossági ügyfelek közé – legalábbis a tőkekövetelmény meghatározásakor –, hiszen ez várhatóan alacsonyabb minimális szavatoló tőkét eredményez.

A harmadik tényező, ami miatt indokolt a retail kiemelt elemzése: a tőkekövetelményre gyakorolt hatás. Az előzetes mennyiségi hatástanulmányok azt mutatják, hogy ebben az eszközcsoportban lesz erős tőkekövetelmény-csökkenés, más ügyfelek hitelei után változatlan mennyiségű vagy több tőkét kell képeznie a banknak. A mennyiségi hatástanulmányok eredményei alapján a retail hitelek jelentős megtakarításokat fognak jelenteni a szabályozott pénzügyi vállalkozások számára.

A fenti három ok miatt a Magyarországon működő bankok számára talán a retail kategória a legfontosabb az eszközcsoportok közül. Ebből adódóan a szabályozás retail vonatkozásainak megértése és feldolgozása kulcskérdés.

A SZABÁLYOZÁS SAJÁTOSSÁGAI

Mind a standard, mind pedig a belső minősítésen alapuló (IRB) módszer esetében a retail kategória számítása sajátos, eltér a többi eszközcsoporttól.

Az új egyezményben megfogalmazott standard módszer alapja a hitelek minősítésének bevonása a tőkeszükséglet számításába. Az 1988-as szabályozáshoz hasonlóan, minden kitettség előre meghatározott kockázati kategóriába kerül besorolásra. A besorolás azonban nem kizárólag a hitelfelvevő ügyfél jellegének a függvénye, hanem az ügyfél minősítése is szerepet kap. Az egyes hitelek mellé rendelt kockázati súlyok az ügyfél külső minősítő intézmények által megadott minősítésétől függenek. A módszer differenciáltabb, jobb felosztást tesz lehetővé. A szabályozói tőke tehát jobb kockázati mérték lesz, a gazdasági tőke jobb közelítést adja, egyidejűleg megmarad az egyszerűsége.

Államok, bankok és vállalatok esetében a piaci minősítés bevonása a szabályozásba indokolt és jó lépés (bár Magyarországon a vállalatok minősítésének hiánya problémát okozhat). A lakossági hitelek esetében azonban nem lehet a külső minősítésre támaszkodni. Bázeli II a lakossági hitelek kategóriájában nem tartalmaz alapvető változást az eddigi szabályozáshoz képest. Minden hitel azonos kockázati súllyal kerül beszámításra. A legjobb, valamint a legnagyobb kockázatot jelentő ügyfél után ugyanolyan arányban kell szavatoló tőkét képezni.

A változatlan módszer nem ad jobb közelítést a gazdasági tőkéhez, ezzel ellent-

mond egy fontos alapelvnek. Kérdéses, hogy a minősítéssel nem rendelkező, nagy számú kitettség esetében milyen megoldás lehetséges, amely a standard módszer keretein belül használható lenne.

Az IRB módszerben három fontos különbség is kiemelendő, amelyek miatt a retail kategória kezelése speciális. Az első az együttes, pool alapon való kezelés. Más hitelekkel szemben, amelyekre a kockázati komponenseket egyedileg kell megbecsülni, a retail hiteleket homogén csoportokra kell osztani. A kockázati szempontból hasonló tulajdonságú hitelek csoportjára kell megbecsülni az egyes kockázati komponenseket, amelyek így a poolban szereplő összes kitettségre egyaránt vonatkoznak. Az együttes kezelés eredménye kevésbé pontos becslés, gyakorlati szempontból azonban megkerülhetetlen az alkalmazása.

A második különbség: a többi eszközcsoporttól eltérően retail esetében nincsen választási lehetőség alap- és fejlett módszer között. Minden intézmény becslést ad minden kockázati komponensre. A két lehetőség hiányának oka egyértelműen az, hogy a bankok a lakossági portfólió esetében rendelkeznek a legtöbb adattal, illetve ebben a kategóriában a legkönnyebb az adatgyűjtés a veszteségekről. Emiatt lakossági hitelek esetében megengedhető a saját becslés minden kockázati komponensre, nincsen szükség szabályozói érték megadására. Tulajdonképpen minden bank a fejlett modellt használhatja,² függetlenül attól, mit választ a többi eszköz

² Függetlenül attól, hogy formálisan a retail szabályozása az alaplmodszert bemutató fejezetben belül szerepel, és ez adja a keretszabályozást is.

esetében. Az alapmodell elhagyása indokoltnak mondható, a bankok nagyobb szabadsága saját kockázataik becslésére a retail esetében egyértelműen hasznos a gazdasági tőke jobb közelítésének szempontjából.

Harmadik jelentős eltérésként említhető, hogy a használt kockázati komponensek közül hiányzik a futamidő. Ez a komponens hivatott megtestesíteni, egyfajta korrekciós tényezőként, a hosszabb lejáratú hitelek magasabb kockázatát. Bár a lakossági hitelek jellemzően rövidebb lejáratúak, mint más kockázatvállalások, vannak olyan termékek, amelyek esetében a hosszú lejárat indokolná a futamidő figyelembevételét. Ezek a lakáshitelek, amelyek volumene Magyarországon éppen az utóbbi időben növekedett meg jelentősen. Indokolt lenne az előírásban figyelembe venni a hosszabb hitelek nagyobb kockázatát. Ez lehetséges volna a futamidő komponensén keresztül, külön alkategória kialakításával, esetleg a poolok kialakításánál külön csoportot alkotva.

A RETAIL KATEGÓRIA FELBONTÁSA

A retail kategória definiálása előtt kell bemutatni az eszközcsoport felbontását. Ez azért szükséges, mert a tervezet több részkategóriát külön definiál. A belső felbontás, a részkategóriák bemutatása után könnyebb levezetni a retail pontosabb behatárolását, tartalmát.

A standard módszer a következő eszköz kategóriákat különbözteti meg: szuverén államok, nem kormányzati közszolgálati egységek, multilaterális fejlesztési

bankok, bankok, biztosítási társaságok, vállalatok, kereskedelmi ingatlannal fedezett hitelek. Ezek mellett a lakosság, illetve a kisvállalkozások felé nyújtott hitelek szerepelnek, két külön csoportban:

- retail portfólió (*regulatory retail portfolios*);
- lakóingatlannal fedezett követelések (*claims secured by residential property*).

A lejárt, nemteljesítő hitelek a hitel felvevőjétől függetlenül külön kategóriát alkotnak, adott esetben a lakossági hitelek is ebbe kerülnek átsorolásra. Ilyenkor nem „normális” jellegű hitelről van szó, a meghatározott tőkekövetelmény magasabb.

A belső minősítésen alapuló módszer ettől kissé eltérően bontja fel a hiteleket, éspedig: államokkal, bankokkal és vállalatokkal szembeni kockázatvállalások, illetve részvénybefektetések. A retail külön eszközosztályt alkot, amin belül három részkategória definiálható:

- lakóingatlannal fedezett hitelek (*residential mortgage exposures*);
- rulírozó jellegű hitelek (*qualifying revolving retail exposures*);
- egyéb hitelek (*other retail exposures*).

Ebben a módszerben is szerepelhetnek retail jellegű hitelek más kategóriákban; speciális, külön kategóriaként például a vásárolt követelések (*purchased receivables*) között.

A két módszer közötti eltérés – a felosztás szempontjából – a rulírozó jellegű hitelek külön kezelése. Az ilyen ingadozó nagyságú kitettségek fontos jellemzője a kockázatvállalásból eredő jövőbeli bevétel magas aránya a várható veszteségekhez képest.

A belső minősítésen alapuló módszer részletesebb felbontása összhangban van azzal az irányelvvel, miszerint a módszert használó bankok pontosabban képesek becsülni a szükséges tőkefedezetet. Kérdéses, hogy lehetséges-e több kategória megkülönböztetése a különböző hitelkonstrukciók jellemzői alapján. A tervezet a három csoportot kockázati szempontból eltérőnek mutatja. A tőkeszükséglet jobb közelítésének érdekében a három csoporton belül homogén csoportokat kell kialakítani a hitelek közül. Ilyen jellegű felbontás a standard módszernél nincsen, nem is lehet.

BESOROLÁSI KRITÉRIUMOK

A retail kategóriára a tervezet explicit definíciót ad meg. Minden olyan követelés, amely teljesíti a megadott feltételeket, retailnek tekinthető, és a tőkekövetelmény számításakor a retail szabályokat kell rá alkalmazni.

A két alkalmazható módszer fontos jellemzője, hogy a meghatározott besorolási kritériumok különböznek. Egyfelől eltérő a már tárgyalt belső felosztás, másfelől azonban az általános meghatározás is különböző, vagyis léteznek olyan hitelek, amelyeknek a besorolása nem független a vállalkozás által választott és alkalmazott számítási módszertől.

KRITÉRIUMOK A STANDARD MÓDSZERBEN

A standard módszer négy kritériumot sorol fel, amelyeknek egy hitel esetében teljesülniük kell.

1. *Orientációs kritérium*: a hitelfelvevő partner (illetve partnerek) természetes személy vagy kisvállalkozás. Problémát jelenthet, hogy Bazel II sehol nem tartalmaz meghatározást a kisvállalkozás (*small business*) fogalmára. Mivel a fogalom nem pontosan definiált, amennyiben a bankok nem egységesen értelmezik, nem lesz egységes a szabályozás. Ez a jellemző ellentétes az egységes és átlátható szabályozás megfogalmazott elveivel.

2. *Termék kritérium*: a nyújtott kölcsön formájára vonatkozik. A termék rulirozó jellegű hitel, folyószámlahitel, személyi hitel és lízing, valamint kisvállalkozói hitel vagy kötelezettségvállalás lehet. Az értékpapírok hangsúlyozottan nem szerepelhetnek a retail kategóriában. A jelzáloghitelek szintén elkülönítve vannak szabályozva, a lakóingatlan fedezett követelések között.

3. *Szemcsésségi kritérium (granulatory criterion)*: a portfólió megfelelő fokú diverzifikálását kívánja biztosítani. A pontos megfogalmazás a következő: „A felügyeleti szervnek meg kell bizonyosodnia arról, hogy a retail portfólió megfelelő mértékben diverzifikált ahhoz, hogy a 75 százalékos súlyt indokolja.”³ Az ellenőrzés módjára a tervezet nem tartalmaz előírást, csupán egy példát említ meg. Eszerint az ellenőrzés egy módja lehet olyan számszerű korlát felállítása, amely a retail portfólióban szereplő hitelfelvevőkkel szembeni kitettségek súlyát maximalizálja 0,2 százalékban. Fontos kiemelni, hogy a súly számításánál nem az egyes hitelek-

3 Basel Committee on Banking Supervision [2004], 19. o.

nek, hanem a hitelfelvevőknek kell teljesíteniük a korlátozást, vagyis egy adott partnerrel szemben fennálló minden olyan követelés beszámítandó, amely a másik három kritériumnak eleget tesz.

Kérdéses lehet, hogy a megszülető végleges egyezmény, illetve az Európai Unió szabályozása konkrét előírásként fogja-e tartalmazni a 0,2 százalékos ajánlást. Valószínűsíthető, hogy a nemzeti felügyeleti szervek, így a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete is, a fenti példát fogadják el és adják meg követelményként a hatáskörükbe tartozó bankok számára.⁴

A diverzifikációra vonatkozó számszerű korlát felállításával kapcsolatban elméleti és gyakorlati jellegű problémák is megfogalmazhatók.⁵ Gyakorlati szempontból a 0,2 százalékos előírás egy könnyen kezelhető módját adja az ellenőrzésnek, ugyanakkor kérdéses, hogy a kritérium teljesítése valóban diverzifikált portfóliót jelent-e. A nagy számú ügyfél között megosztott kockázat ugyan a kockázat csökkentését jelenti, ugyanakkor a kritérium teljesítése nem jelenthet problémát a bankok számá-

ra: azonos kitettség esetén 500 ügyfél alkot megfelelő portfóliót.

Komolyabb problémát jelenthet az, hogy a megfogalmazott ajánlás alapján az adott hitel kockázata elleni védekezésül tartalékolandó tőke nem csak a hitel kockázatától, hanem más hitelek meglététől is függ. Ez egy példán keresztül mutatható be a legkönnyebben.

Amennyiben egy hitelintézet 500 darabnál több, azonos összegű hitelkihelyezéssel rendelkezik, ezek megfelelnek a szemcséesség kritériumának. 996 darab 1 forint értékű kihelyezés megfelelő diverzifikációt biztosít. E portfólió mellett nem lehetséges egy olyan új hitel retail portfólióba való besorolása, amelynek értéke 2 forint, mivel ennek a súlya meghaladja a 0,2 százalékot. Ha azonban a bank két darab ügyfélnek nyújt 2 forint összegű hitelt, ezek együttesen már megfelelő szemcséességet biztosítanak. Összefoglalva: egy megfelelően diverzifikált portfólióba az átlagos összegnél jóval nagyobb kitettség önmagában nem fogadható be, több hasonló kitettség együttesen azonban már igen(!).

1. táblázat

A szemcséesség kritériumának problémája

	I. állapot	II. állapot	III. állapot
Portfólió összetétele	996×1 Ft hitel	996×1 Ft hitel 1×2 Ft hitel	996×1 Ft hitel 2×2 Ft hitel
Diverzifikáció	megfelelő	nem megfelelő	megfelelő

4 A PSZÁF honlapján a tervezet magyar nyelvű fordításában előírásként szerepel a Bázeli Bizottság által megfogalmazott javaslat. (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete [2003]).

5 A granularitási korrekció elméletével foglalkozik Janecskó [2004].

Annak érdekében, hogy egy adott hitelt a kedvezőbb lakossági kategóriába lehessen besorolni, a bank újabb hitelt adhat ki. Ebben az esetben a tőkekövetelmény csökkentésének szándéka – amely racionális magatartás a bankok részéről – újabb kockázat felvállalását vonja maga után. A szabályozás tehát új, esetleg eredetileg nem szándékolt kockázatok felvállalására ösztönöz, ez pedig ellentétes a szabályozási alapelvekkel.

Egy olyan portfólió esetében, amely a kritériumnak még éppen megfelel, gondot okozhat a szemcséesség folyamatos fenntartása is. Egy adott – nagy súlyú – hitel átminősítése a nemteljesítő hitelek közé, hatással lehet más hitelekre, amelyek súlya 0,2 százalékpont fölé nőhet.

4. *Érték kritérium:* az egy partner számára nyújtható összes hitel nem haladhatja meg az 1 millió euró határt. Az összeggel kapcsolatban két megállapítás tehető. Magyarországon a banki hitelek jelentős része alatta marad a fenti határnak, nemcsak magánszemélyek, hanem vállalatok esetében is. Ez azt jelentheti, hogy a kihelyezett hitelek döntő többsége a retail kategóriába fog tartozni – természetesen a hitelek száma, nem pedig a kihelyezett összeg alapján. Ez akkor lesz így, ha az 1 millió euró felfogható a kisvállalkozás indirekt definíciójaként is. Kérdéses, hogy a Bázeli Bizottság, az Európai Unió szabályozása vagy a magyar felügyelet a jövőben implementál-e a szabályozásba pontosabb meghatározást a kisvállalkozások fogalmára.

Lakóingatlanlal fedezett ingatlanok esetében a biztosíték figyelembevételének lehetősége és a külön besorolás felté-

telekhez kötött. Kizárólag lakás céljára felhasznált ingatlan vehető figyelembe, amelyben a hitelfelvevő lakik, a jövőben lakni fog, illetve amelyet bérbe ad. Szigorú értékelési szabályokat kell betartani, valamint előírás, hogy a fedezetként elfogadható ingatlan értékének meg kell haladnia a kitettség összegét.

BESOROLÁS A BELSŐ MINŐSÍTÉSEN ALAPULÓ MÓDSZER SZERINT

Az IRB módszer retail kritériumai hasonlóak a standard módszerhez, ám az eltérések figyelemre méltóak.

1. A feltételek első csoportja a hitel felvevőjére, illetve a hitelezett összegre vonatkozik. Ezek alapján a természetes személyeknek nyújtott hitelek a retail kategóriába tartoznak, függetlenül a nyújtott összegtől – nemzeti hatáskörben megállapítható felső határ a kitettségre. Amennyiben a nemzeti felügyelet nem állapít meg összeget, akár az 1 millió euró feletti hitelt is lehet retailként kezelni – a többi kritérium teljesülése esetén. A kisvállalkozások felé nyújtott hitelek esetében megmarad az 1 milliós korlát, ezen összeg felett a hitel a vállalati csoportba minősül át.⁶

2. A második feltétel a hitelek számára és a kezelésük módjára vonatkozik. Azok a hitelek kerülhetnek a retail kategóriába, amelyeket a hitelintézet együttesen kezel, vagyis a menedzselésnek ún. „pool” alapon kell történnie. A pool alap a hitelek

⁶ Illetve a kedvezőbb kis- és középvállalkozások kategóriába.

befogadás utáni együttes kockázatkezelését, az egyenkénti kezelés elhagyását jelenti. A lakossági hitelek esetében ez a módszer természetes, a feltétel tulajdonképpen a kisvállalkozások felé nyújtott hitelekre vonatkozik. Ezeket a lakossági hitelekkel azonos módon kell kezelni – szemben például a vállalati hitelekkel, amelyeket ügyletenként külön menedzselnek az intézmények.⁷ Nem jelent kizáró okot, ha a hitel elbírálásakor ratinget, vagyis jellemzően vállalatoknál alkalmazott, alaposabb egyéni megismerést és döntés-előkészítést alkalmaz a bank, a feltétel csupán az, hogy a befogadott ügyfelet már nem szabad egyénileg kezelni.

Az általános definíciót egészíti ki a lakóingatlanl fedezett és a rulírozó jellegű hitelek leírása. A lakóingatlanl fedezett hitelek esetében a fenti szabályokon túl csupán a lakáscélú felhasználás a feltétel. Ez a meghatározás nagyobb teret enged a jelzálog elismerésének, mint a standard módszer. Fontos eltérés, hogy nincsen kikötés a fedezet értékére vonatkozóan, így elméletileg a kölcsön értékét nem teljesen fedező lakás is elfogadható. Természetesen a kevésbé biztonságos ingatlanok elismerése tükröződni fog a bankok saját becslésében a veszteséget illetően.

A rulírozó jellegű hitelek esetében további hat feltételt szab meg a Bázeli Bizottság.

1. A hitel rulírozó jellegű, vagyis nagysága az ügyfél döntésétől függően inga-

dozhat a bank által megállapított határon belül.

2. Az ügyfél csak természetes személy lehet.

3. A kitettség maximális értéke egy ügyfél felé százezer euró.

4. A portfólióra érvényes, hogy a veszteség aránya a szabályozott intézmény átlagos mutatójához képest alacsony.

5. A banknak adatgyűjtési kötelezettsége van a kockázatvállalásból eredő bevételeket és veszteségeket illetően. Ennek célja: lehetővé tenni a veszteségek és a bevételek volatilitásának elemzését.

6. A portfólió kezelésének konzisztensnek kell lennie a portfólió kockázati tulajdonságaival.

Összességében tehát a retail kategória más eszközcsoportot takar a standard és a belső minősítésen alapuló módszerben. Úgy tűnik, hogy az IRB módszer az ügyfelek szélesebb körét fogadja be. Ennek oka természetes személyek esetében az összehatár hiánya. A lakóingatlanl fedezett ingatlanok esetében szintén az IRB módszer követelményei a kevésbé szigorúak. Kisvállalkozások esetében a kizáró tényezőként definiált egyéni kezelés miatt talán kisebb a besorolható ügyfelek száma.

Az eltérésekre nehéz magyarázatot találni. Az ok az lehet, hogy a fejlettebb IRB módszerben részt vevő bankok számára nagyobb szabadság engedélyezett, a tőkeszükséglet pontosabb becslésének érdekében. A nagyobb szabadság ára a hitelintézetek számára az, hogy meg kell felelniük a kritériumrendszernek, ami az IRB használatának feltétele.

Az, hogy a két metódus eltérően határozza meg a retail határait, nincs össz-

7 A dokumentum megfogalmazásában: „Furthermore, it must be not managed individually in a way comparable to corporate exposures, but rather as part of a portfolio segment or pool of exposures.” Basel Committee on Banking Supervision [2004], 52. o.

hangban az egyszerű és könnyen alkalmazható szabályozás céljával. Amennyiben egy intézmény megváltoztatja a tőkeszükséglet számításához használt módszert, újra be kell sorolnia eszközeit, más feltételek szerint kell eljárnia. A gazdasági tőke jobb közelítése miatt, illetve a fejlettebb kockázatkezelésre való ösztönzés szempontjából az eszközök jobb, mélyebb felbontása érthető, az eltérő, fejlettebb módszerhez lazább kritériumokat rendelő tervezet azonban szintén nem indokolt.

KOCKÁZATI SÚLYOK A STANDARD MÓDSZERBEN

A szabályozási tervezet a standard módszerben 75 százalékos súlyt ír elő a retail kategória hitelei után. A 8 százalékos tőkemegfelelési ráta mellett ez azt jelenti, hogy 100 egység kihelyezett hitel után a jövőben 6 egység lesz az előírt minimális szavatoló tőke mennyisége.

A jelenlegi szabályozás a lakossági hitelekhez 100 százalékos súlyt rendel. A változás tehát jelentős lesz, a 25 százalékos csökkentés nagyban csökkenti a teljes tőkekövetelményt. A csökkenés azért különösen érdekes, mert nem indokolja módszertani változtatás.

A lakóingatlanl fedezett hitelek után az előírás 35 százalékos tartalék képzése.

Mindkét kategória súlyára igaz, hogy azt a nemzeti felügyeleti szerv – abban az esetben, ha ezt indokoltnak találja – saját hatáskörben felemelheti. Az egyezmény nem tartalmaz magyarázatot vagy kom-

mentárt a megadott súlyok kiválasztását illetően.

A nemteljesítő hitelek külön kategóriába kerülnek. Fontos megjegyezni, hogy a nemteljesítés a retail kategóriában ügylet szintjén van értelmezve mindkét módszerben. Ide tartozik minden legalább 90 napja lejárt követelés, illetve azok, amelyek esetében a bank megítélése szerint nemteljesítés várható.

Az ide besorolt hitelek kockázata a bank által képzett céltartalékok mennyiségétől függően változó. Amennyiben a céltartalékok szintje a teljes hitelállomány 20 százalékánál alacsonyabb, a hitelek 150 százalékos súlyt kapnak, 20–50 százalék között a súly 100 százalék, ha a céltartalékok szintje eléri a hitelállomány felét, a súly felügyeleti hatáskörben 50 százalékra csökkenthető. A lakóingatlanl fedezett mulasztó hitelek 100 százalékos súlyozással kerülnek beszámításra, ami az egyszerű retail hitelekkel azonos feltétel teljesülése esetén 50 százalékra csökkenthető.

TŐKEKÖVETELMÉNY A BELSŐ MINÓSÍTÉSEN ALAPULÓ MÓDSZERBEN

Az IRB módszer szabályozása sokkal összetettebb a standard módszernél. A három kategória különböző sajátosságokkal rendelkezik. Az alábbiakban előbb a korrelációs függvényeket, a kockázati súlyfüggvényeket, majd a minimumkövetelményeket, végül pedig az átmeneti rendelkezéseket tárgyaljuk.

KORRELÁCIÓS FÜGGVÉNYEK

A kockázati függvények fontos eleme a korreláció, amelyet a Bázeli Bizottság a három retail alkategóriára különbözően határozott meg.

Elméletileg a korreláció szerepe az, hogy az együttesen kezelt több hitel esetében a portfólióhatást érvényesítse. Bazel II ettől eltérő módon értelmezett korrelációt használ. A tervezetben a korreláció nem a hitelek egymással való együttmozgása, hanem annak mértéke, hogy a hitelek milyen mértékben mozognak együtt a piaccal, vagyis a szisztematikus kockázat mértékéről van szó. Magas korreláció erős szisztematikus kockázati hatást jelent, alacsony korreláció esetében pedig az egyedi kockázat súlya nagyobb. A hitelek egy csoportjának piaccal való együttmozgását gyakorlati szempontból igen nehéz számolni, az adatokat folyamatosan frissíteni. Ebből adódóan Bazel II a korrelációnak csupán közelítő értékét szabja meg.

A lakóingatlanl fedezett hitelek esetében a Bázeli Bizottság a korreláció értékét 15 százalékban adja meg. Ebben a kategóriában tehát az érték külsőleg adott és független a hitelek jellemzőitől. A mérven definiált, teljesen rugalmatlan paraméter megadása nem szerencsés megoldás.

Rulírozó jellegű hitelek esetében a korreláció szintén konstans, 4 százalék. Ez az érték a szabályozásalkotás utolsó „fordulójában” változott meg, júniust megelőzően függvény formája volt, az egyéb hitelekhez hasonlóan.

Az egyéb hitelek esetében a korreláció az egyik megbecsült kockázati komponens, a nemteljesítés valószínűségének függvénye.

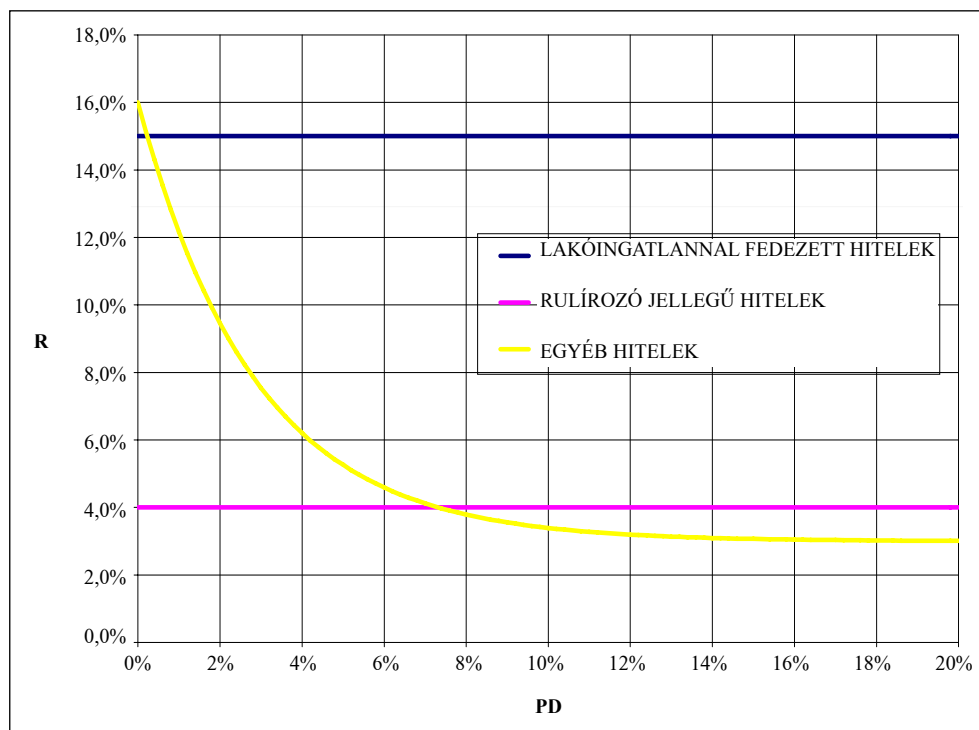
$$R = 0,03 \times \frac{1 - e^{-35 PD}}{1 - e^{-35}} + 0,16 \times \left(1 - \frac{1 - e^{-35 PD}}{1 - e^{-35}} \right)$$

A korreláció értéke PD növekedésével exponenciálisan csökken. Maximális értéke 16 százalék – vagyis kezdetben nagyobb a lakóingatlanl fedezett hitelek esetében megadott értéknél –, határértéke 3 százalék, ezt 16 százalékos PD esetén már jól közelíti. Körülbelül 7 százalékos PD értéknél metszi a rulírozó hitelekre megállapított paramétert.

A korrelációs függvény alakja érdekes. Egy csoportba tartozó hitelek esetén a veszteség valószínűsége és a hitelek csoportjára értelmezett korreláció kapcsolata kérdéses. A függvények alakja alapján: magasabb valószínűségű veszteség alacsonyabb korrelációt jelent. Az egyszerű magyarázat az lehet, hogy azok a hitelek, ahol a veszteség valószínűsége magasabb, kevésbé mozognak együtt, mivel a kockázat kevésbé a piaci tényezőkből, inkább egyéni – ügyfél-, illetve ügylet- – jellemzőkből ered.

Szabó-Morvai Ágnes a kérdéssel kapcsolatban a következőket írja: „A feladatot két közgazdasági intuícóra alapozva oldották meg. Az egyik, hogy az adós mérete pozitív kapcsolatban van a korrelációval. (...) A másik sejtésük az, hogy a cég méretének növekedésével a csőd kockázat mértéke csökken. (...) Mivel a cég méretének hatásai ebben a modellben

1. ábra

IRB módszer: korreláció a nemteljesítés valószínűségének függvényében

nem számszerűsíthetők, áthidaló megoldásként a korrelációt a PD csökkenő függvényeként fejezzük ki.”⁸

A lakossági portfóliók esetében használt korrelációk alacsonyabbak, mint az államokkal, vállalatokkal és bankokkal szembeni kockázatvállalások esetében. Ez megfelel annak a ténynek, hogy a lakossági hitelek kockázatai kevésbé piaci, inkább egyéni jellegűek, ellentétben a gazdaság nagyobb szereplőinek hiteleivel.

Összehasonlítva a három kategória korrelációját, a jelzáloghitelek fixen meg-

adott 15 százalékos értéke a legmagasabb – bár 0,23 százalékos PD alatt az egyéb retail kategória függvénye nagyobb értéket vesz fel, ennek pedig, mint később látni fogjuk, következményei vannak a tőkekövetelményre. Az egyéb hitelek mutatója 7,3 százaléknál kisebb PD esetében középen helyezkedik el, a legalacsonyabb korrelációval pedig a rulírozó jellegű hitelek csoportja rendelkezik. Magasabb PD esetében az egyéb hitelek kategória rendelkezik a legkisebb korrelációval. Bár ez csupán magas PD mellett jelentkezik, ám még releváns tartományban, vagyis elképzelhető olyan hitelcsoport, amelynek

8 Szabó–Morvai [2003], 888. o.

korrelációja az egyéb hitelek esetében a legalacsonyabb. Az egyéb hitelek bizonyos esetben legmagasabb, más paraméterek mellett legalacsonyabb mutatója nehezen magyarázható.

A jelzáloghitelek együttes mozgásának magasabb mértéke indokoltnak mondható, hiszen ezek értékét az ingatlanpiac hasonlóképpen befolyásolja. A rulírozó hitelek alacsonyabb korrelációjának magyarázata kérdéses. Szintén kérdéses, miért paraméterként kerültek meghatározásra a mutatók, illetve az egyéb hitelek kategóriájában miért maradt meg a függvényforma. Egységes kezelés talán szerencsésebb lett volna.

A tervezet nem tartalmaz támpontot a paraméterek kialakítását illetően.

KOCKÁZATI SÚLYFÜGGVÉNYEK

A szabályozási tervezet jelenlegi verziója a három kategóriára azonos súlyfüggvényt állapít meg, a különbséget mindössze az eltérő korreláció jelenti. A megállapított tőkekövetelményt a következő függvény adja meg:

$$K = LGD \times \left\{ N \left[\frac{1}{\sqrt{1-R}} \times G[PD] + \sqrt{\frac{R}{1-R}} \times G[0,999] \right] - PD \right\}$$

amelyben:

LGD, PD – kockázati paraméterek;

R – korreláció;

$N[.]$ – standard normális eloszlásfüggvény;

$G[.]$ – standard normális eloszlásfüggvény inverze.

A három részkategória közötti különbséget a korreláció adja, ez adja meg jelentőségét a szabályozó által megadott értékeknek.

„A piac képviselői a bázeli egyezmény 1999 óta formálódó tervezetének véleményezésekor mindig hangsúlyozták, hogy a szabályozásnak csak a nem várt veszteségre kellene tőkefedezetet követelnie.”⁹ A 2004 januárjában közzétett módosítás ezt valósította meg. A kockázati súlyfüggvényben nem szerepel a várható veszteség – *expected loss* – (ennek elismerését jelenti a negatív előjelű $LGD \times PD$ szorzat), csak a nem várt veszteség – *unexpected loss* – után kell tőkét képezni. A várható veszteséget a tervezet így olyan kockázati költségnek tekinti, amelyet a termékek árában lehet érvényesíteni, illetve amely ellen tartalékok képzése jelent megoldást.

A kockázattal súlyozott eszközérték (RWA) számítási módját a következő képlet adja meg:

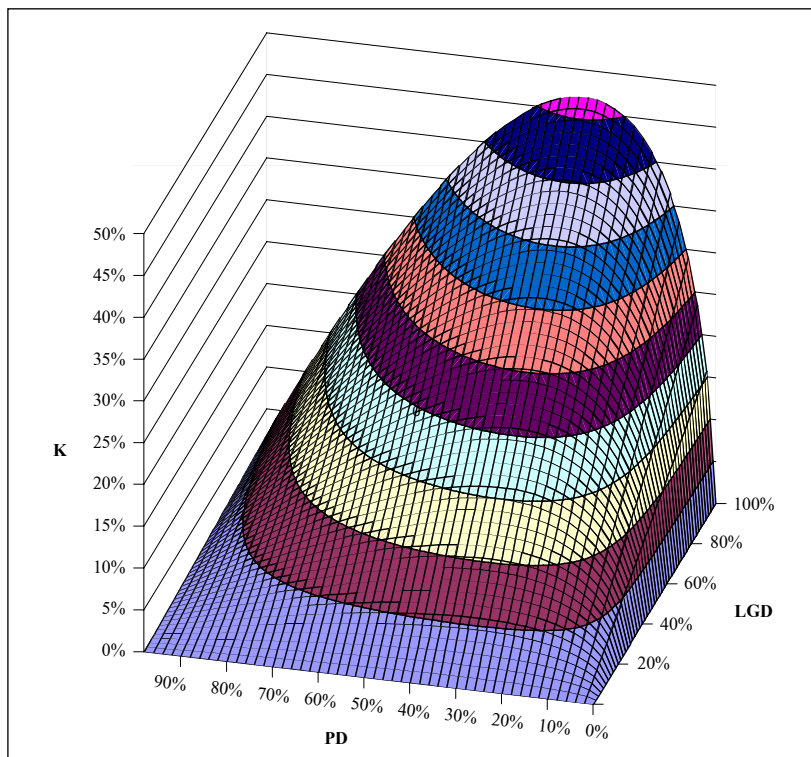
$$RWA = K \times 12,5 \times EAD$$

amelyben EAD a nemteljesítés bekövetkezésekor a kockázati kitettség értéke, a bank által becsült harmadik kockázati komponens.

Érdemes megvizsgálni a három paraméter szerepét a kockázati súlyfüggvényben. Elsőként a veszteségráta, LGD hatása tisztázható, szerepe egyértelmű. A tőkekövetelmény lineáris mértékben függ a veszteségrátára adott becsléstől. Az egye-

⁹ Szőke [2004a], 21. o.

2. ábra

IRB módszer: tőkekövetelmény a lakóingatlannal fedezett hitelek esetében

nes arányosság gazdaságilag indokolt. Az is könnyen belátható, hogy a külső szorzótényezőn keresztül a veszteségráta a tőkekövetelmény felső korlátját jelenti, amelynek értéke soha nem lehet magasabb. A veszteségráta egyszerű hatása jól megfigyelhető a parciális deriválton keresztül.

$$\frac{\partial K}{\partial LGD} = N \left[\frac{1}{\sqrt{1-R}} \times G[PD] + \sqrt{\frac{R}{1-R}} \times G[0,999] \right] - PD$$

Nem ilyen egyértelmű, sőt, igen összetett a másik kockázati komponens, a veszteség valószínűségének a hatása. A számított PD érték két úton is befolyásolja a számítást. Egyfelől közvetlen módon szerepel a paraméterek között, másfelől pedig a korreláción keresztül is hat K értékére. Mivel ez utóbbi hatás csak az egyéb hitelek részkategóriában érvényesül, külön kell bemutatni PD szerepét.

A lakóingatlannal fedezett hitelek esetében nincsen kettős hatás, PD csak közvetlen módon szerepel az egyenletben. Hatása a tőkeszükségletre ellentmondá-

sos. PD növekedésével a tőkeszükséglet csökkenő ütemben növekszik, de csak hozzávetőlegesen PD 29 százalékos értékéig. 29 százalék felett a függvény visszahajlik, a tőkeszükséglet gyorsuló ütemben csökken. A visszahajló függvény nehezen értelmezhető, közgazdasági szempontból nem indokolható. Kérdéses, hogy miért került az adott alakú függvény definiálására annak ellenére, hogy a probléma csak irreálisan magas PD értéknél jelentkezik – gyakorlatilag a hitelek harmada esetében mulasztás történik, ez nehezen elképzelhető, még a hitelek egy szűkebb csoportjának esetében is.

A visszahajló kockázati súlyfüggvény nem konzisztens azzal az elképzeléssel, hogy a szabályozói tőkének a kockázat mértékeként a gazdasági tőke jó közelítését kell megadnia. Példaként említhető, hogy 99 százalékos mulasztási valószínűség és 100 százalékos veszteségráta mellett a tőkeszükséglet mértéke 1 százalék alatt marad. Mindez abban az esetben is problematikus, ha gyakorlati szempontból a jelenség valószínűleg kevésbé okoz gondot.

A visszahajlás egyértelműen a várható veszteség képletbe való bevonásának a következménye. Ez alapján levonható az a következtetés, hogy a veszteség valószínűségének növekedésével a nem várt veszteség egy pontig növekszik, majd csökkenni kezd – a várt veszteség valószínűsége növekszik. A várható veszteség ilyen formában való elismerése további elemzést igényel.

Rulírozó jellegű hitelek esetében ugyanaz mondható el, mint a jelzáloghitelek esetében. A visszahajlás jelensége eb-

ben a kategóriában is jelentkezik, de magasabb PD értéknél, 39 százalék körül.

Az egyéb hitelek kategóriájában a parciális derivált képlete a korreláció hatása miatt kiegészül egy taggal.

$$\frac{\partial K}{\partial PD} = LGD \times \pi \left[\frac{1}{\sqrt{1-R}} \times G[PD] + \sqrt{\frac{R}{1-R}} \times G[0,999] \right] \times \left(\frac{1}{\sqrt{1-R} \times \pi [G[PD]]} + \frac{-2,275 \times e^{-36PD}}{\sqrt{(1-R)^3} \times (1-e^{-36})} \right) \times \left(G[PD] + \frac{G[0,999]}{\sqrt{R}} \right) - LGD$$

PD hatása tehát ugyanúgy ellentmondásos, K maximális értékét 40 százalékos veszteségi valószínűség esetén veszi fel.

A kockázati súlyok összehasonlítása

Az IRB módszerben definiált három alkatégória közül a szabályozás általában a lakóingatlanl fedezett hitelekhez rendeli a legmagasabb kockázati súlyt, de a kockázati komponensek nem minden kombinációja mellett. Itt az elméleti legmagasabb érték megközelíti a 47 százalékot.

A veszteség valószínűségének 0,03-0,23 százalékos intervallumán az egyéb csoportba tartozó hiteleknek a jelzáloghiteleknel magasabb a korrelációja, ebből

adódóan pedig a tőkekövetelmény mértéke is nagyobb.

Magasabb *PD* mellett az egyéb hitelek tőkekövetelménye alatta marad az első kategóriában meghatározottnak. Ezt tükrözi a maximális érték is, amely 22 százalékos körüli.

A legkisebb mértékű tőkekövetelményt a rulírozó jellegű hitelek csoportjához rendeli a szabályozási tervezet, hozzávetőlegesen 7,3 százalékos *PD*-ig. Ez megfelel a kategória szigorú meghatározásának, a bekerülés feltételeinek. Itt a legnagyobb *K* 25 százalékos alatt marad.

A jelzáloghitelek és az egyéb hitelek összehasonlításának eredménye ellentmondásos. Az a tény, hogy alacsony veszteségi valószínűség mellett az előbbi, magasabb *PD* mellett pedig a második hitelcsoport után kell nagyobb arányban tőkét képezni, nehezen megmagyarázható.

A standard módszerben a lakóingatlanon fedezett hitelek csoportja sokkal kedvezőbb súlyozást kap – 35 százalékos helyett. A belső minősítésen alapuló módszerben a jelzáloghitelek tőkekövetelményét ugyanaz a függvény adja meg. Itt a kisebb szabályozói tőke a becsült kockázati komponenseken keresztül adódik. A fedezett hitelek esetében a veszteségráta alacsony, akár 0 százalékos

megközelítő érték is lehet. Az egyéb hitelek és a rulírozó jellegű hitelek ennél jóval magasabb *LGD* értékkel jellemezhetők.

A standard és az IRB súlyok összehasonlítása

A két módszer eredményeül kapott súlyokat érdemes összehasonlítani, annál is inkább, mivel ez a magyarországi bankok számára az alkalmazott módszer kiválasztásánál a retail kategória viszonylagosan nagy súlya miatt fontos tényező lehet. Amennyiben a választás alapja – racionálisan – az alacsonyabb tőkekövetelmény, kijelenthető, hogy a belső minősítésen alapuló módszer mellett döntés nem teljesen egyértelmű. Bár a szabályozói szándék szerint a fejlettebb módszer alkalmazása alacsonyabb követelményt eredményez – a standard módszer rossz becslése a gazdasági tőkét felülről közelíti –, mindez a vizsgált retail kategóriában nem valósul meg teljes mértékben.

Lakóingatlanon fedezett hitelek esetében az *IRB* függvény eredménye a 35 százalékos súllyal, a másik két kategória pedig a 75 százalékos súllyal került összehasonlításra. A 8 százalékos tőke megfelelési ráta figyelembevételével ez azt jelenti,

2. táblázat

***K* értéke (%) a három kategóriában *LGD* = 45 % mellett**

PD (%)	0,03	0,05	0,10	0,25	0,50	0,75	1,00	1,50	2,00	3,00	4,00	5,00
Jelzálog	0,33	0,50	0,86	1,70	2,81	3,72	4,51	5,88	7,03	8,96	10,53	11,86
Rulírozó	0,08	0,12	0,22	0,46	0,80	1,10	1,38	1,87	2,31	3,09	3,77	4,38
Egyéb	0,36	0,53	0,89	1,69	2,59	3,21	3,66	4,27	4,64	5,02	5,20	5,31

hogyan az IRB módszer alkalmazása a következő esetekben „kifizetődő”:

- jelzáloghitelek: $K < (8\% \times 35\%) = 2,8\%$
- rulírozó és egyéb hitelek:
 $K < (8\% \times 75\%) = 6\%$

Természetesen ez a választási feltétel csak elméleti szempontból érdekes, és csupán az adott részkategoriára érvényes, a hitelintézet teljes eszközcsoportfóliója esetében az összes eszközcsoport együttes eredményét kell megvizsgálni.

A jelzáloghitelek esetében a kockázati komponensek lehetséges kombinációinak viszonylag szűk halmaza esetén érdemes a fejlettebb módszer mellett dönteni. Körülbelül 0,17 százalék *PD* alatt maximális *LGD* mellett is jobb eredményt ad az *IRB*, *PD* növekedésével azonban csak egyre alacsonyabb veszteségráta esetén marad az érték 2,8 százalék alatt. 1 százalék nemteljesítési valószínűség esetében a veszteségrátának 28 százaléknál alacsonyabbnak kell lennie, ellenkező esetben a standard módszert érdemes választani.

Az egyéb hitelek csoportjában más a helyzet, nagyobb az *IRB* választásának valószínűsége. Példaként említhető, hogy a szabályozó által más kategóriák esetében külsőleg megszabott 45 százalékos veszteségráta körülbelül 6 százalék nemteljesítési valószínűségig jobb eredményt biztosít.

A rulírozó hitelek esetében szintén vonzó a belső minősítésen alapuló módszer, hiszen a leginkább releváns tartományban ezeknél az eszközöknél a legalacsonyabb a tőkekövetelmény. Amennyiben az alkategóriára számított veszteségráta 25 százalék körüli vagy ala-

acsonyabb, a tőkekövetelmény nem éri el a standard esetben megadott 6 százalékot, függetlenül a veszteség valószínűségére számított értéktől.

Elsősorban tehát a lakóingatlanra fedezett hitelek csoportjában sérül a fejlettebb kockázatkezelésre és az ezzel járó módszerre való ösztönzés szándéka – bár ezeknek a hiteleknek a már említett jellemzője az alacsony *LGD* érték.

A kockázat jobb becslésének szándéka szintén sérülhet. A szabályozott vállalkozások racionálisan viselkedve a mellett a módszer mellett fognak dönteni, amely alacsonyabb szavatolótőke-mennyiséget eredményez. Amennyiben a teljes követelésállományra számítva a standard módszer alacsonyabb tőkekövetelményt ad eredményül, a bank e mellett fog dönteni. Ez a lehetősége megvan, annak ellenére, hogy a belső minősítésen alapuló módszer nyilvánvalóan a gazdasági tőke jobb közelítését adja, sőt, az ilyen esetben a bank portfóliójának kockázata egyértelműen igen magas szintű.

A bankok választási lehetőségének biztosítása tehát azzal a káros következménnyel jár, hogy esetleg a megfogalmazott célokkal ellentétes eredményeket ad. Bázeli II tervezete több részterület szabályozásának kapcsán is hangsúlyozza, hogy a szabályozott intézetek választásainak a kockázatkezelési rendszer fejlettségén kell alapulnia, a „kimazsolázás”, vagyis az alacsonyabb követelményeket biztosító lehetőségek kizárólagos szempontként való figyelembevétele és kihasználása nem megengedett. Erre a racionális magatartásra azonban nehéz olyan szabályozási eljárást alkotni, amely

megoldást jelentene. Minden olyan helyen, amely választási lehetőséget kínál, a döntés alapja a potenciális költségek minimalizálása lesz.

NEMTELJESÍTŐ HITELEK

A mulasztó hitelek kezelésében a belső minősítésen alapuló módszer és a standard módszer nagymértékben eltér. Az IRB alkalmazásakor a 90 napja lejárt hitelek nem kerülnek át más kategóriába, mint standard esetben. A fejlettebb modellben az ilyen követelések a retail alkategóriákon belül külön poolokat alkotnak, amelyekre a többi hitelhez hasonlóan kell megbecsülni a kockázati komponenseket.

A nemteljesítés ebben a módszerben is ügylet szintjén van értelmezve, vagyis a mulasztás egy ügylet esetében nem jelent automatikus nemteljesítés minősítést az ügyféllel kötött további ügyletekre, más követelésekre. A meghatározása is azonos: a legalább 90 napja lejárt, illetve a bank által saját hatáskörben ide sorolt követelések minősülnek nemteljesítőnek.

KOCKÁZATI KOMPONENSEKRE VONATKOZÓ KORLÁTOZÁSOK

A kockázati komponensek becslésére vonatkozóan az Új Tőkeegyezmény két mennyiségi jellegű előírást tartalmaz. Ezek a komponensek becsült értékének alsó határait szabályozzák.

Az első rendelkezés a veszteségráta becslésére vonatkozik. Bazel II bevezeté-

se után a tervezet egy átmeneti időszakot határoz meg, amelynek célja időt adni a pénzügyi vállalkozások számára, hogy teljes mértékben megfeleljenek az új szabályozás előírásainak. Az átmeneti időszak a bevezetést követő 3 évet jelenti. Ezalatt a nemzeti felügyelet saját hatáskörében könnyíthet egyes meghatározott követelményeken, a szabályozásban lefektetett módon.

Az átmeneti időszakra vonatkozó rendelkezés szerint a retail kategória lakóingatlanlannal fedezett hitelei esetében a veszteségrátára adott becslés alsó korlátja 3 évig 10 százalék lesz. Ennek okát a magyarázat szerint az ingatlanpiacra jellemző hosszú távú ciklusok jelentik. Mivel az ingatlanárak ingadozására a többéves ciklikusság jellemző, ezért a rövid időszakot felölelő adatsorok használata rossz becslést adhat eredményül. Magyarország esetében fontos, hogy a korlátozás nem vonatkozik az állami garanciával rendelkező hitelekre, ezek esetében nincsen alsó korlát. A Bázeli Bizottság az átmeneti időszak alatt kívánja megvizsgálni, hogy a jelzáloghitelek esetében indokolt-e fenntartani az alsó küszöböt a bevezetést követő 3 éven túl.

A nemteljesítés valószínűségére vonatkozó szabályozás szerint *PD* tőkekövetelmény számításakor használt értéke nem lehet alacsonyabb 0,03 százaléknál. A veszteségráta korlátozásával szemben ez nem átmeneti intézkedés, vagyis mindenképpen szabály marad az átmeneti időszakot követően is. Ez a határ gyakorlatilag nemcsak a retail, hanem minden esetben érvényes: banki, vállalati és állami hitelekre is.

A BELSŐ MINŐSÍTÉSEN ALAPULÓ MÓDSZER MINIMUMKÖVETELMÉNYEI

Bázel II a belső minősítésen alapuló rendszer használatát a kockázatkezelésre és a tőkekövetelmény becslésének módjára vonatkozó minőségi és mennyiségi minimumkövetelmények széles körének betartásához köti. A követelmények célja, hogy a tőke becsléséhez viszonylagos szabadságot adó módszer használatának eredményeként a kiszámított minimális tőke megfelelő közelítést adja a portfólió gazdasági tőkéjének, az alkalmazó intézmény kockázatkezelési rendszere és folyamatai konzisztens és közgazdaságilag helyes módon kezeljék a kockázatot. A szabályozási tervet minimumkövetelményekkel foglalkozó fejezete az előírásokat az alábbi területekre osztja fel:

- minősítési rendszer felépítése és működése;
- vállalati irányítás és ellenőrzés;
- kockázati komponensekre vonatkozó előírások;
- belső becslések ellenőrzése;
- nyilvánosságra hozatal.

A minimumkövetelmények teljes körének való megfelelés a belső minősítésen alapuló módszer bevezetésének és folytatásának használatának a feltétele. Az IRB módszert alkalmazni kívánó banknak a nemzeti felügyeleti hatóságnak kell bemutatnia, hogy minden előírást teljesített. Amennyiben az alkalmazás során a bank bizonyos követelményeknek nem felel meg, az előírt helyzet elérésére tervet kell készítenie, és azt jóvá kell hagyatnia a felügyelettel.

MINIMUMKÖVETELMÉNYEK

A belső minősítés során a banknak a retail kategóriába tartozó ügyleteket poolokba kell beosztania, vagyis olyan csoportokra kell felosztani a teljes portfóliót, amelyek kockázati szempontból hasonló jellegű hitelek tartalmazzak, megfelelően homogének ahhoz, hogy együttes szinten meg lehessen becsülni a kockázati komponenseket. Fontos, hogy a hitelek felosztása valós adatokból kiindulva homogén poolokat eredményezzen, amelyekben lehetséges a pontos becslés. A hitelek felosztása során a következő három jellemzőt mindenképpen figyelembe kell venni:

- a hitelfelvevő kockázati jellemzői (pl. demográfiai adatok);
- az ügylet jellemzői: terméktípus és fedezetek;
- mulasztás – a mulasztó és teljesítő hitelek el kell különíteni, előbbiek külön poolt alkotnak.

A fenti három dimenzió mentén kialakított poolok mindegyikére meg kell becsülni három kockázati komponens. Minden egyes csoportba megfelelő számú kitettségnek kell tartoznia, ami lehetővé teszi a kockázati komponensek csoportszinten való számszerűsítését. A hitelek csoportok közötti megfelelő szétosztottságát biztosítani kell: különösen nagy problémát jelent, ha a hitelintézet kockázatának túlnyomó részét egyetlen pool tartalmazza. A csoportok kialakítását és az egyes hitelek besorolását legritkábban évente felül kell vizsgálni.

A kockázati komponensek belső becslésekor valós és releváns adatokkal kell

dolgozni, nem szabad szubjektív megítélés miatt módosítani a felhasznált adatok körét. Bármilyen, a hitelezési kockázatot befolyásoló banki belső folyamat – például hitelezési politika – változását figyelembe kell venni a számítások során. Szintén figyelembe kell venni a gazdaság és a releváns piac várható változásait. A becsléseknek a bank által előre látható viszonyok esetére kell vonatkozniuk. A számítások során konzervatív módon kell eljárni, számítva esetleges jövőbeli problémákra.

Bázel II a nemteljesítési valószínűség előrejelzésének három különböző technikáját ismeri el: intézményi belső historikus adatokból való számítás, külső adatok felhasználása és statisztikai módszerek alkalmazása. A retail kategória esetében a szabályozás a belső adatokból való kiindulást tartja az elsődleges megoldásnak. A nemteljesítés valószínűsége esetében az adott poolra vonatkozóan az egyéves időtávon való mulasztás valószínűségét kell számszerűsíteni. A számításhoz használt módszerben a felhasznált adatoknak az elmúlt öt évet kell felölelniük, ez a megfigyelési, illetve adatgyűjtési időszak minimális hossza. Az idősorban szereplő adatokat nem kötelező egyenlő mértékben figyelembe venni, a nemzeti felügyelet engedélyével megengedett, hogy az időben közelebbi adatok nagyobb súllyal szerepeljenek. Figyelmet kell fordítani az esetleges szezonális hatásokra, különösen a hosszú lejáratú retail termékek esetében.

A veszteséget a tervezet közgazdasági veszteségként definiálja, vagyis minden közvetlen és közvetett költséget figye-

lembe kell venni – ellentétben a számviteli veszteséggel. A bankok veszteségrátára vonatkozó becslésének a veszteségnagysággal súlyozott hosszú távú átlagos veszteségrátára kell vonatkoznia. Figyelembe kell venni a hitelfelvevő kockázatát, számolni kell a fedezet kockázatával, valamint a kettő közötti korrelációval. A veszteségráta becslésekor felhasznált adatsor minimális hossza az első komponenshez hasonlóan öt év.

A harmadik komponens, amelyet minden poolra külön meg kell becsülni, a nemteljesítés esetén fennálló kockázatvállalási érték. Ennek számításakor a hasonló eszközök hosszú távú, nemteljesítés szerint súlyozott átlagából (*default weighted average*) kell kiindulni. Az EAD becslése során figyelembe kell venni minden értéket befolyásoló tényezőt. Új információk felmerülése esetén, de legalább évente a becslést felül kell vizsgálni. Az adatgyűjtési periódus hossza ebben az esetben is öt év.

A bankoknak rendelkezniük kell olyan belső rendszerrel, amelynek feladata a rating rendszer, a banki folyamatok, valamint kockázati komponensekre vonatkozó becslések pontosságát és konzisztenciáját ellenőrizni. A komponensekre vonatkozó becsléseket rendszeresen össze kell hasonlítani a valós eredményekkel, az eltéréseket pedig elemezni kell. Minden IRB bank köteles világosan megfogalmazott belső standardokat alkotni arra az esetre vonatkozóan, amikor az utólagos tesztelés valamelyik kockázati komponens becslésének olyan jelentős hibáját fed fel, ami a becslési eljárás problémájára utal.

ÁTMENETI RENDELKEZÉSEK

Bázel II végleges változatának egyik legfontosabb meglepetése a belső minősítésen alapuló módszerek bevezetésének időbeli eltolása. A dokumentum csak a bevezetés után egy évvel engedélyezi az áttérést a fejlettebb módszerekre. Ennek oka valószínűsíthetően az IRB szabályozás körüli vitákban rejlik.

A bevezetést követő hároméves átmeneti periódus alatt bizonyos minimumkövetelmények fokozatosan kerülnek bevezetésre.

A kockázati komponensek becslésének során ebben a időszakban nem kell az előírt ötéves adatsorra vonatkozó követelménynek eleget tenni. A bevezetést követő évben elegendő két év hosszú időszak adataira támaszkodni. Az adatsorra vonatkozó követelmény az átmeneti periódus alatt minden évben eggyel növekszik, ezzel a megoldással az átmeneti periódust követő évben elérve az öt évet.

A belső minősítésen alapuló módszert alkalmazni kívánó bankoknak tehát a bevezetést megelőző években kell összegyűjteniük a számításokhoz szükséges adatokat. Ez – a többi előírás teljesítése mellett – fontos feltétele az IRB használatának.

Az adatgyűjtés szempontjából fontos kérdés, hogy az Európai Unió mikor fogadja el és vezeti be a bázei ajánlason alapuló jogszabályát. Amennyiben ez 2006-ban (vagyis a tervezetben megfogalmazott időpontban) megtörténik, a belső minősítésen alapuló módszert rögtön annak bevezetésekor alkalmazni kívánó bankoknak rendelkezniük kell adatokkal 2005-tel kezdődően.

ÖSSZEGRÉS

A retail terület szabályozásának összefoglalásaként az alábbi megállapítások fogalmazhatóak meg.

A retail kategória szabályozására meghatározott két módszer egyaránt rendelkezik problémákkal. Elsőként a két módszer eltérő fogalomhasználata, a kategória hiányos behatárolása említhető. A standard számítás nem tartalmaz módszertani változást a jelenleg érvényes szabályozáshoz képest. Ennek fényében a követelmény csökkenése különösen jelentős mértékű. Az IRB számítások esetében szintén kevéssé érvényesülnek azok a módszertani változtatások, amelyek az állami, vállalati és bankközi hitelek esetében jól használhatóak. Több olyan probléma is említésre került, amelyek ellentétesek a gazdasági tőke közelítésének szándékával.

Bár az új tőkeegyezmény véglegesnek tekinthető változata elkészült, a szabályozás hatálya alá tartozó bankok feladatai most kezdődnek el. A követelményeknek való megfelelés, ezen felül pedig az IRB módszer alkalmazásának feltételei komoly felkészülést igényelnek. A bankokhoz hasonlóan a PSZÁF számára is sok munkát jelent Bázel II, mivel a dokumentum a nemzeti felügyeletek hatáskörébe delegálja a szabályozói feladatok nagy részét. Ez a szabadság egyfelől az egységes nemzetközi szabályozással ellentétes irányba hathat, másfelől gondot okozhat kis gazdaságok felügyeletei számára.

Mindezek mellett általános probléma a bonyolult, minden részletre kiterjedő szabályozás. Az öt évig tartó elkészítés folyamata után kérdéses, milyen időtávon lesz

használható, időszerű az új tőkeegyezmény. A dokumentumról elmondható ugyanis, hogy kevésbé ajánlás jellegű, az elméleti és

gyakorlati elvek lefektetése helyett inkább egy konkrét példát ad a nemzetközi pénzügyi intézmények szabályozására.

IRODALOM

Basel Committee on Banking Supervision [2004]: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards* Bazel, 2004.

JANECSKÓ BALÁZS [2004]: *A Bazel II. belső minősítésen alapuló módszerének közgazdasági-matematikai háttere és a granularitási korrekció elmélete*. Közgazdasági Szemle, LI. évfolyam 2004. március.

Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete [2003]: *A hitelkockázat tőkekövetelmény számítása sztenderd módszerrel*. www.pszaf.hu

SZABÓ-MORVAI ÁGNES [2003]: *Az új bázeli tőkeszabályozás és a belső minősítésen alapuló megközelítés*. Közgazdasági Szemle, L. évfolyam 2003. október.

SZÖKE MAGDOLNA [2004a]: *Egyezmény helyett javaslatok*. Bank & Tőzsde, XII. évfolyam 1. szám.

SZÖKE MAGDOLNA [2004b]: *Új bázeli tőkeegyezmény!* Bank & Tőzsde, XII. évfolyam 6. szám.